

Klaas de Jong

LILIEN TEKENT TWAALF
GELOOFSHELDEN

LILIEN TEKENT TWAALF GELOFSHELDEN

Klaas de Jong

LILIEN TEKENT TWAALF GELOOFSELDEN

2012

Uitgeverij Toetssteen
Westerveld (Drenthe)

Een toetssteen is een harde zwarte steen die gebruikt wordt om te testen of goud echt is. Door het gebruik komen er gouden strepen op de zwarte steen.

INHOUD

Voorwoord	5
Geloofshelden	7
Abraham	9
Jakob	11
Mirjam	13
Aäron	15
Mozes	17
Jozua	19
Rachab	21
Ruth	23
David	25
Salomo	27
Jesaja	29
Jeremia	31
De lelie van Saron	33
Bijbelvertalingen	35
De wonderlijke geschiedenis van Ephraïm Moshe Lilien	37
Bestudeerde literatuur	45
Dankwoord	47

Copyright	© 2012 Klaas de Jong
Omslagontwerp	Willeke Brandsma
Vormgeving binnenwerk	WOUWontwerp, Steenwijk
Druk	Zalsman Grafische bedrijven, Zwolle
Uitgave	Toetssteen, Westerveld (Drenthe)
ISBN	ISBN 978-90-818914-1-7
	toetssteen-boeken.nl

Het is verleidelijk om delen uit dit te boek te scannen of te kopiëren voor Powerpoint-presentaties, websites, boeken, folders, etc. De samenstelling van dit boek heeft veel tijd gekost en maakte de aanschaf van dure, antiquarische boeken en platen noodzakelijk. Overname is daarom alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de uitgever. Via info@toetssteen-boeken.nl kunt u aanvragen indienen.

VOORWOORD

Bijbelse verhalen, hoe verschillend ook, hebben één simpele gemeenschappelijke eigenschap: ze zijn kort. Ze geven de essentie van de gebeurtenis aan en inspireren de lezer door wat ze vertellen – en vooral door wat ze niet vertellen. Wij weten wat de figuren in het verhaal doen – maar wij weten niet wat ze denken of wat ze voelen. En wellicht is dat beter zo. Al eeuwenlang inspireren de Bijbelse verhalen en Bijbelse figuren wetenschappers, theologen, kunstenaars en artiesten uit alle disciplines. Wat het verhaal niet vertelt wordt ingevuld door de interpretatie, fantasie, bewondering en soms de teleurstelling van de lezer.

Dit boekje is een voorbeeld van twee disciplines waar een eigen, persoonlijke interpretatie een bekend verhaal aanvult. De tekst van Klaas de Jong geeft een literaire interpretatie: hoe ging Jozua om met de moeilijke taak die hem is toebedeeld? Wat speelde mee met de motivatie van Rachab om de Israëlieten te helpen? In dit boek koos Klaas de Jong twaalf helden, twaalf figuren, die hem hebben geïnspireerd, aan het denken gezet en ze zijn in een creatief proces opnieuw geopenbaard. De tekeningen van de Joodse kunstenaar Ephraim Moses Lilien geven een visuele interpretatie, die soms een heel ander beeld creëren dan die van eerdere kunstenaars. Met zijn speelse Jugendstil, een stijl die door Lilien's betrokkenheid bij het oprichten van de eerste kunstacademie in Israël veel invloed had op latere generaties van Joodse beeldende kunstenaars, beeldde hij figuren en momenten uit die zelden door andere kunstenaars werden afgebeeld. Elke afbeelding, elke tekst, elke kunstzinnige verwerking van Bijbelse verhalen en figuren verrijken onze ervaring van de Bijbel en verdiept zijn relevantie. Ik wens de lezer veel lees- en kijkgenot.

Diklah Zohar
Kunsthistorica

GELOOFSHULDEN

Het woord geloofsheld komt niet voor in de Bijbel. Boven hoofdstuk 11 van de brief aan de Hebreëen staat wel in verschillende vertalingen het woord geloofsgetuige. Er wordt een hele reeks namen genoemd in dit hoofdstuk waaronder Abraham, Jakob, Mozes, Rachab, David en de profeten. In Groot Nieuws staat kernachtig aan het eind van het hoofdstuk: 'Zonder uitzondering hebben deze mensen hun bekendheid aan hun geloof te danken.' Maar je mag ze ook helden noemen. Ik heb er twaalf uitgezocht uit de tekeningen van E.M. Lilien in Bücher der Bibel. Helaas is het project om alle Bijbelboeken te illustreren niet afgemaakt. De keus was dus wat beperkt, maar twaalf is een mooi aantal. Ze illustreren belangrijke draaipunten in de geschiedenis van het volk Israël vanaf stamvader Abraham tot de ballingschap in Babylon.

BEPROEFDE GELOOFSHULDEN

In zijn brief aan de twaalf stammen in de verstrooiing schrijft Jakob(us) over geloofshelden bij wie geloof en daden samen gaan. Jakob(us) schrijft ook over de beproeving van het geloof. Bij het bestuderen van het leven van mijn twaalf geloofshelden viel het me op hoe vaak het getal veertig voorkomt. Een periode van veertig dagen of veertig jaar staat voor een periode van beproeving. Op sommige plaatsen in de tekst heb ik het getal vermeld; maar lang niet altijd. U mag zelf op zoek naar meer.

SPREKENDE HELDEN

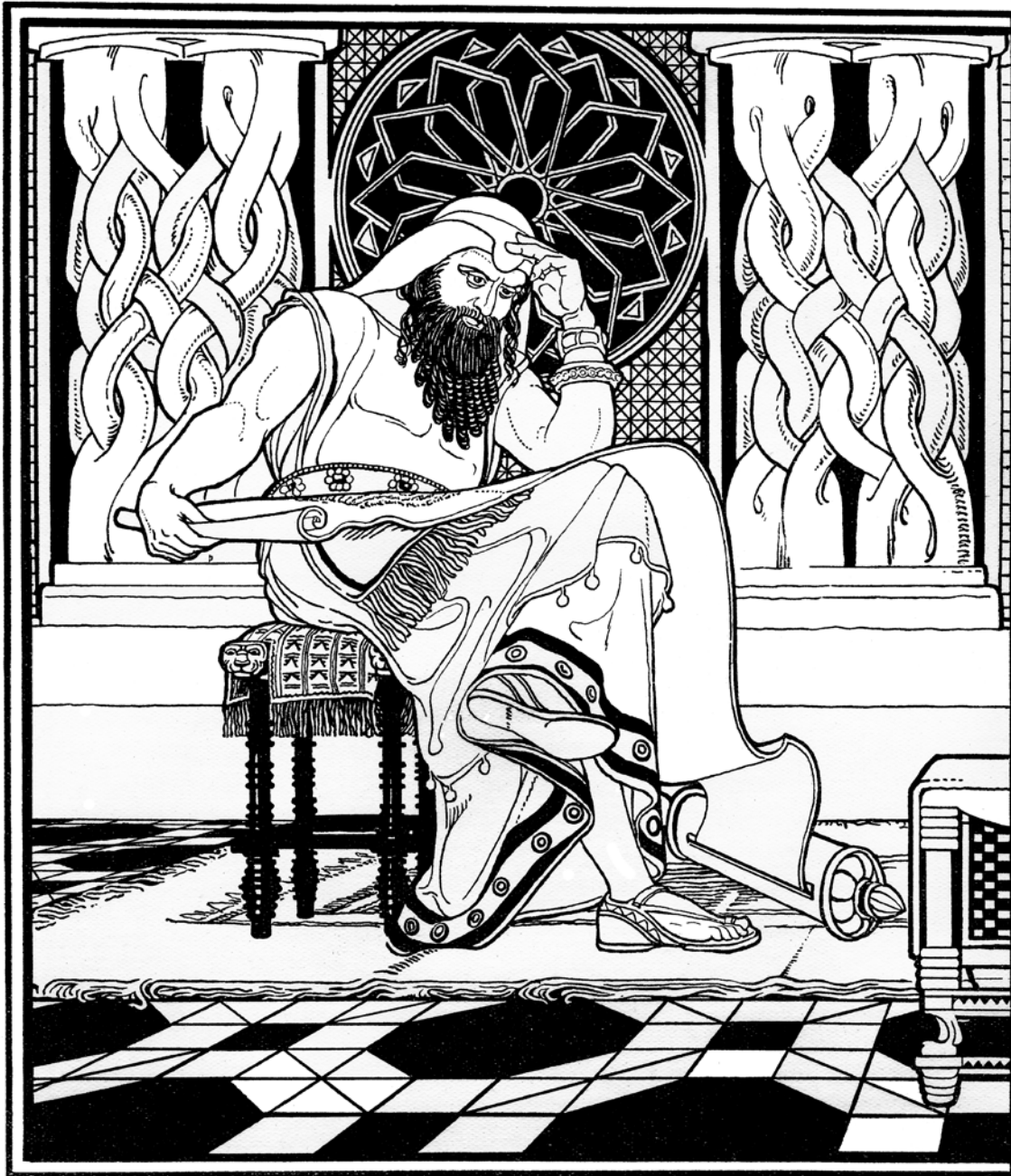
De helden spreken in mijn boek. Dat kan natuurlijk niet, maar als je in de Bijbel over hen leest, lukt het toch. Het was voor mij een feest om te ontdekken hoeveel opmerkelijke details de Bijbel geeft. Dat geldt ook voor de tekeningen. De beroemde Stefan Zweig heeft in zijn boek over Lilien geschreven dat hij met zijn tekenkunst een dichter was.

Het is de moeite waard om de details in de tekeningen te bestuderen. Een leuk voorbeeld is de tekening van de verkenners die een enorme druiventros uit Eskol dragen (blz 19). Tien van de verkenners geloofden niet dat Israël de reuzen zou kunnen verslaan en de sterke steden zou kunnen innemen. Maar twee verkenners vertrouwden op de Heer. Het verschil in geloof wordt weergegeven in de kleding.

In de tekst heb ik geprobeerd Bijbelse verbanden weer te geven. Een voorbeeld is de intocht van Salomo in Jeruzalem die sterk Messiaanse trekken heeft. Ik kan alleen maar hopen dat ik u met mijn tekst prikkel tot het bestuderen van de Bijbel en het overdenken van de levens van de geloofshelden. Het boek is natuurlijk met gemak in één keer te lezen. Maar bedenk wel dat in de wetten van Mozes de reine dieren herkauwers zijn.

DE LELIE VAN SARON

Na de twaalf geloofshelden volgt een toegift: de lelie van Saron. Eindigen met Jesaja en Jeremia is niet goed. Lilien heeft Jesaja dreigend en Jeremia in tranen geportretteerd. Maar ze hebben niet alleen oordeel geprofeteerd maar ook een geweldige toekomst. Na de twaalf helden komt de lelie van Saron uit het Hooglied. Dat lied van Salomo spreekt van liefde en een bruiloft. Het is een mooie overeenkomst met het boek Openbaringen waar na de oordelen het nieuwe Jeruzalem als een bruid uit de hemel neerdaalt. Haar koninklijke bruidegom is uniek: offerlam en leeuw uit de stam van Juda in één persoon.

De spreuken van Salomo, de zoon van David, de koning van Israël,
Wie wijs is, zal horen en inzicht vermeerderen,
en wie verstandig is, zal wijze raad verwerven
om een spreuk en een spreekwoord te begrijpen,
woorden van wijzen en hun raadsels.
De vreze des HEEREN is het beginsel van de kennis,
dwazen verachten wijsheid en vermaning. (Spreuken 1, HSV)

Mijn vader David was net op tijd. Mijn halfbroer Adonia had zich al uitgeroepen tot koning net als eerder Absalom. Maar mijn vader gaf mij zijn eigen muilezelin om als gezalfde koning Jeruzalem binnen te rijden. Het was een bijzondere ervaring. Het volk juichte zo hard dat de aarde openscheurde. Ik zal het nooit vergeten die intocht in de koningsstad.

Maar ik weet ook nog goed hoe ik me zorgen maakte. Kon ik Israël net zo goed besturen als mijn vader? Het leek mij een onmogelijke

opgave. Tot God Zelf mij te hulp kwam. In de nacht na het grote offer in Gibeon kreeg ik een droom. De Almachtige verscheen en zei: 'Vraag wat je wilt en Ik zal het je geven'. Ik vroeg hem om wijsheid want hoe anders zou ik rechtvaardig kunnen regeren?

Nu ben ik een machtig man. God heeft me wijsheid gegeven, maar ook macht en roem. Voor mijn zoon schrijf ik de wijsheid op in spreuken. Ach, mijn zoon, luister naar de lessen van je vader en verwaarloos niet wat je moeder je leert.

DE RAAD DIE ZIJN MOEDER HEM GAF

In het laatste hoofdstuk van het boek Spreuken van Salomo komt de moeder van koning Lemuël aan het woord:

*Hier volgt onderricht voor koning Lemuel,
de raad die zijn moeder hem gaf.
Mijn zoon, die ik gedragen heb,
mijn zoon, voor wie ik geloften heb gedaan,
wat zal ik je zeggen?
Verspil je krachten niet aan vrouwen,
je woorden niet aan hen die koningen te gronde
richten. (Spreuken 31:1-3, HSV)*

De naam Lemuel betekent 'toegewijd aan God'. Het is niet zeker of Salomo en Lemuel één en dezelfde zijn. Als zijn moeder Bathseba dit geschreven heeft dan heeft ze precies het zwakke punt van Salomo aangeraakt: vrouwen. Het boek Spreuken eindigt met een loflied op de sterke vrouw die een koning nodig heeft. Opmerkelijk is dat Salomo ook nog een andere naam kreeg bij zijn geboorte. David noemde zijn zoon Salomo maar de Eeuwige had het kind lief, zo lezen we in 2 Samuël 12:24. De HEER stuurde de profeet Nathan om het jongetje de naam Jedidja te geven ofwel 'lieveling van JHWH.

DE WONDERLIJKE GESCHIEDENIS VAN EPHRAÏM MOSHE LILIEN

De kunst van Ephraïm Moshe Lilien is niet los te zien van zijn achtergrond en leven. Een beschrijving van zijn leven mag dan ook niet ontbreken.

Lilien werd in 1874 geboren in het stadje Drohobych in het koninkrijk Galicië. In die tijd behoorde dat gebied met de hoofdstad Lemberg (nu Lvov in Oekraïne) nog als kroonland tot het Oostenrijks-Hongaarse keizerrijk. Er werden vier talen gesproken: het Duits van de keizer, Pools, Oekraïens en Jiddisch. Opgevoed als orthodoxe Jood beheerste Lilien naast Duits, Jiddisch en Pools uiteraard ook het Hebreeuws. Zijn geboorteplaats kende een grote Joodse gemeenschap. De helft van de bevolking van Drohobych was aan het eind van de negentiende eeuw van Joodse afkomst.

Tekenen en schilderen was zeker in die tijd ongebruikelijk voor Joden. Dat had te maken met achterstelling van de Joden, maar zeker ook met een erg strikte interpretatie van het tweede van de tien geboden die Mozes van God had ontvangen. Maar in het stadje Drohobych was al een opmerkelijke Joodse schilder actief, namelijk Maurycy (Moshe) Gottlieb. In 1878 schilderde Gottlieb biddende Joden op Grote Verzoendag (Jom Kippoer) in de synagoge in zijn geboorteplaats. Het is zijn beroemdste werk; dit schilderij is ook bekend geworden omdat Gottlieb er een verwijzing naar zijn sterven in heeft geplaatst. Hij stierf in hetzelfde jaar onverwacht aan een infectie op de leeftijd van 23 jaar. Het schitterende schilderij geeft een prachtig beeld van de Joodse gemeenschap waarin Lilien opgroeide.

Lilien en Gottlieb volgden deels dezelfde weg. Ze gingen beide naar het gymnasium in Drohobych en volgden kunstonderwijs in Krakau, Wenen en München. Maar terwijl Gottlieb zich na München vestigde in Krakau als leerling van de grote Poolse schilder Jan Matejko kwam Lilien na München terecht in Berlijn. Lilien schreef in een brief over deze verhuizing dat München weliswaar een stad van de kunst was, maar dat het hier met de kunst net zo was als met het bier: traditie, traditie.

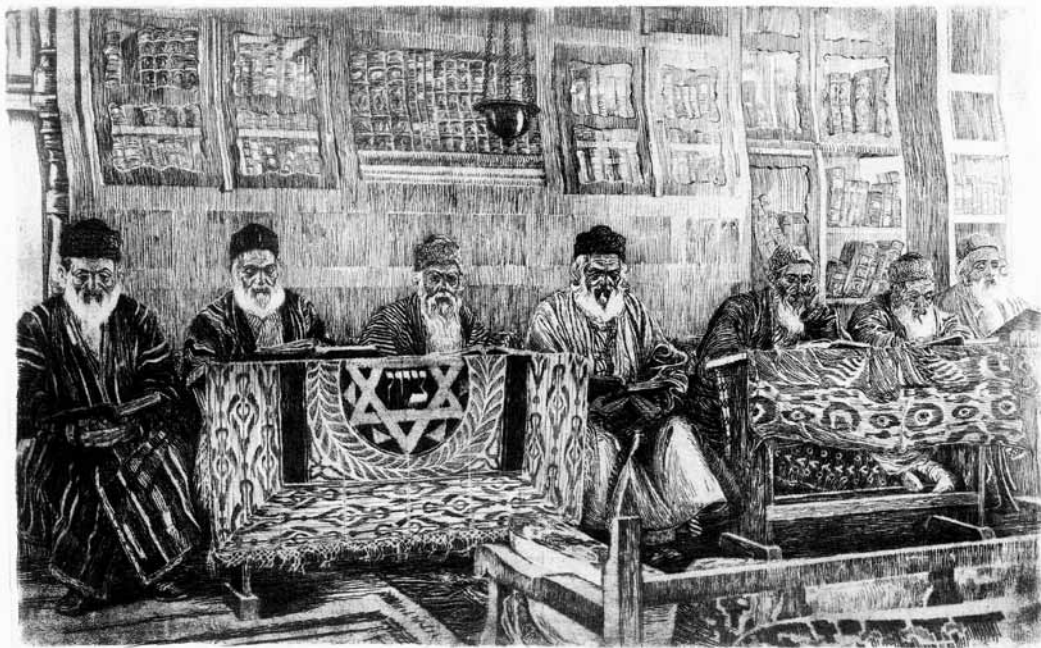
In Berlijn was een nieuwe kunststijl in opkomst, de Jugendstil. Die stijl sprak hem erg aan en hij werd een van de belangrijkste illustratoren van deze stijl. De tekeningen van Lilien tonen verwantschap met de in 1872 in Brighton geboren en al in 1898 overleden Aubrey Beardsley. Maar Lilien koos andere onderwerpen dan Beardsley, die een grote voorliefde had voor saters en faunen en erotiek van de Griekse mythologie. De tekeningen van Lilien zijn bijna allemaal beelden uit de Joodse wereld.

BESTUDEERDE LITERATUUR

Zowel tijdens zijn leven als later tot nu toe wordt er over het werk van Lilien geschreven in allerlei landen. Hieronder de literatuur die ik heb bestudeerd:

- Diederichs, Ulf, *Dein aschenes Haar, Sulamith, Ostjüdische Geschichten*. Eugen Diederichs Verlag 1983
Fine, Steven, *The Temple of Jerusalem, from Moses to the Messiah*. Brill 2011
Heißerer, Dirk, *E M Lilien: unterwegs im alten Orient*. Hasenclever 2004
Heyd, Milly, *Mutual reflections, Jews and Blacks in American Art*. Rutgers University Press 1999
Jong, Klaas de, *De struikelstenen van Heidelberg*. Toetssteen Boeken 2012
Lilien, Otto, *Briefe an seine Frau 1905-1925*. Jüdischer Verlag Athenäum 1985
Litvak, Olga, *Painting and Sculpture*. Te YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe
Mendelsohn, Ezra, *Painting a people: Maurycy Gottlieb and Jewish art*. Brandeis University Press 2002
Naaktgeboren, C, *Jugendstil en Zionisme*. Vereniging Documentatie Prentbriefkaarten 2007
Ries, Hans, *Lilien, Ephraim Mose*. Neue Deutsche Biographie 14 1085
Schmidt, Gilya Gerda, *The art and artists of the fifth Zionist congress 1901*. Syracuse University Press 2003
Stanislawsky, Michael, *Zionism and the Fin de Siècle*. University of California Press 2001
Zohar, Diklah, *Joodse kunst*. HOVO VU Amsterdam 2012

Schriftgeleerden in de bibliotheek in Buchara, een stad in de tegenwoordige staat Oezbekistan (kopergravure)

Een dansende Mirjam, een huilende Jeremia, Aäron als hogepriester in het heiligdom en David die met een slinger in zijn hand naar de reus Goliath gaat. Het is een bont gezelschap van geloofshelden uit het oude Israël. Deze helden hebben dan ook heel verschillende achtergronden: schaapherders, een kinderloze weduwe zonder geld, een prins, een priester uit een armzalig stadje en een prostitué uit een rijke stad.

De Joodse kunstenaar Ephraïm Moshe Lilien tekende deze geloofshelden. Lilien groeide in de 18e eeuw op in een stadje in het Oostenrijkse keizerrijk waarvan de helft van de bevolking Joods was. In Berlijn leerde hij de Jugendstil en kwam in contact met Theodor Herzl, Martin Buber, Chaim Weizmann, Stefan Zweig en Maxim Gorski. Hij bezocht aan het begin van de vorige eeuw meerdere malen het Heilige Land en proefde de eeuwenoude oosterse sfeer.

De teksten bij de geloofshelden zijn in de ik-vorm waardoor ze in combinatie met de inspirerende tekeningen als het ware gaan leven. De helden geven in hun verhaal opmerkelijke verbanden aan die uitnodigen tot Bijbelonderzoek.

Dit boek is niet alleen een eerbetoon aan twaalf personen uit de Bijbel, maar ook aan de kunstenaar Ephraïm Moshe Lilien. Al tijdens zijn leven is er veel over hem geschreven. Maar ook in de afgelopen jaren zijn er meerdere nieuwe boeken over Lilien verschenen. Helaas zijn vrijwel alle publicaties in het Engels en Duits en is Lilien in Nederland ten onrechte in de vergetelheid geraakt. In dit boek wordt uitgebreid aandacht besteed aan het leven van Lilien en de betekenis van zijn werken. Naast de schitterende penseeltekeningen in inkt in Jugendstil zijn ook kopergravures opgenomen die een beeld geven van zijn latere werk.

Op 21 oktober 1908 schreef Lilien aan George Westermann, uitgever van Bücher der Bibel:

'Mijn illustraties mogen niet als simpel boekversiering worden beschouwd. Ik heb iets te zeggen en vat mijn taak niet Joods, niet protestants en niet katholiek op, maar zo dat ik van alle confessies het oorspronkelijke en karakteristieke weergeef...'

EERDER VERSCHENEN VAN DEZE AUTEUR

'De struikelstenen van Heidelberg'

Een boek voor christenen over de rol van het volk Israël en de achtergronden van Jodenhaat en Holocaust.

Ds. Henk Schouten in Het Zoeklicht in nr. 17 2012:

'Een makkelijk leesbaar boek, soms ontroerend, zeker leerrijk en de moeite waard aan te schaffen.'

toetssteen-boeken.nl

ISBN 978-90-818914-1-7